

Seress Ákos

Színház- és iskolatörténet

Nagy Imre: Iskola és színház

158

A magyar színházi kultúra gyökerének nevezhető XVII-XVIII. századi iskolai színjátszás és drámaidalom nem tartozik színháztörténetünk legkutatottabb területei közé. Ennek oka legfőképpen az, hogy egy ilyen tudományos munka még a szakmai érdeklődők körében is csak igen kis olvasótáborra számíthat. E kor színdarabjai – elsősorban nyelvezetük miatt – ma már nehezen élvezhetőek, és talán nem számít túl merésznek az a kijelentés sem, hogy leginkább kényszerolvasók (tehát szigorlatra készülő egyetemi hallgatók) forgatják őket – valószínűleg nem túl nagy lelkesedéssel. Műelemzések hiányában ugyanakkor fenn áll a veszélye annak, hogy a kutatói munka pusztá adathalmazt hoz létre. Még a huszadik század második felének színháztörténetével foglalkozó kutató számára is gondot jelent, hogy egy-egy rendező életművét kritikák, fényképek, esetleg videófelvételek alapján elemezheti csak, hiszen a színházi előadást lehetetlen megfelelően rögzíteni; az iskolai színjátékok esetében (többek között a technikai feltételek hiánya miatt) még kevesebb forrásról beszélhetünk, s ezek hiányában a történész csak évszámokba, illetve az előadások gyakoriságára vonatkozó adatokba kapaszkodhat (ez figyelhető meg Pintér Márta Zsuzsanna, illetve Kilián István e korszakról szóló könyveiben).

Nagy Imre *Iskola és színház* című könyvében nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy az iskolai színjáték hagyományát, és legfőképpen Csokonai vígjátékait a posztmodern elméletek horizontjából vegye görcső alá. A könyv hátlapján olvasható szöveg szerint az interpretációk során „új megvilágításba kerül a korabeli kultúra, a nemzeti hagyományok, az egyén és a nyelvi közösség, a férfi és nő viszonyának kérdése”. Vagyis a könyv azt ígéri, hogy az irodalomkedvelők érdeklődési körének perifériáján lévő szövegek olyan kérdések segítségével szólaltatnak meg, melyek ma is „élővé” tehetik ezeket az alkotásokat. A szerző tehát másként közelít a vizsgálat tárgyához, mint elődei, és ez a tény már önmagában is felhívja a figyelmet munkájára.

Nagy Imre célja tehát legfőképpen az általa vizsgált szövegek aktualitásának bizonyítása, éppen ezért igyekszik – nem is helytelenül – kortárs irodalmi szövegeket párhuzamként, példaként megemlíteni. Mindez persze édeskevés lenne a siker eléréséhez, ha a szerző az interpretációkat meghatározó elméleti diszpozíciót nem egy nagyon is posztmodernnek nevezhető teóriában, a Sapir-Whorf hipotézisben találta volna meg. Ennek segítségével Nagy Imre igen hatékonyan képes – többek között a kultúra és identitás problémáját is játékba hozva – több mint száz színművet elemezni úgy, hogy munkája a más tudományok (szociológia, nyelvészet, kommunikáció) iránt érdeklődők figyelmét is felkeltheti.

Az elemzések így tulajdonképpen két hasznos eredményt is fel tudnak mutatni: egyrészt, az elméletek gyakorlatban történő alkalmazása hasznos belátásokkal bírnak az adott teória kapcsán, kiegészíthetik, vagy magyarázhatják

azt, másrészt az elemzett szöveg olyan megvilágításba kerül, mely során látathatóvá válnak addig nem ismert olvasatai, s mindez – mint arról már volt szó – aktualizálhatja az irodalmi alkotást. A könyv Csokonai-elemzéseiről, melyeket kétségtelenül a munka középpontjának, kiemelkedő egységeinek tekinthetünk, a fentiek elmondhatók. Ennek fényében nem nevezhető túlzásnak a kijelentés, miszerint Nagy Imre munkája a szerzővel foglalkozó későbbi kutatók kötelező olvasmánya, hivatkozási alapja lesz.

A dicséretnek mellett persze nem szabad figyelmen kívül hagyni a könyv kevésbé helytálló, kifogásolható részeit. Különösen a Sapir-Whorf elmélet kapcsán merülhetnek fel kételyek néhány – főleg a nyelvészet területén kutató – olvasóban. A szerző maga is szól arról a vitáról, mely a nyelvi determinizmus kérdésével kapcsolatban kiobbant, s idéz is neves kutatókat, akik nem titkolják a Sapir-Whorf hipotézissel kapcsolatban táplált ellenérzésüket. A nyelvi univerzalizmus képviselői határozottan nem hajlandók legitimként elismerni a Nagy Imre által játékba hozott elméletet, s több szakcikkben, recenzióban fogalmaztak meg olyan kérdéseket, melyek a hipotézis alapjait támadják. A szerző ugyanakkor kijelenti, hogy mivel ő nem nyelvész, „esze ágában” sincs állást foglalni ebben a vitában, s így inkompetenciájára hivatkozva kívül helyezi magát az elmélet legitimitásával kapcsolatos diskurzuson. Véleményem szerint a szerző ezen a ponton több szempontból is hibát követ el: először is, a szakterületben való járatlanság bevallása egy rosszindulatú olvasatban az interpretációk hitelességének megkérdőjelezéséhez vezetne, hiszen egy nyelvészeti (vagy bármilyen más) teória alkalmazása nem lehet releváns anélkül, hogy annak kontextusait, ellentmondásait tisztáznánk. Ennél azonban sokkalta nagyobb probléma, hogy a szerző kijelentésével ellentétben igenis állást foglal a Sapir-Whorf elmélet mellett, hiszen annak alkalmazása egyet jelent legitimitásának elismerésével. Hiszen mi jelenthetne nagyobb elismerést egy elmélet számára, minthogy egy későbbi munka alapjává, vagy kiindulópontjává válik? Ráadásul itt e teória egy másik tudomány, az irodalom- és színháztudomány, valamint a filológia diskurzusában kap kitüntetett szerepet, ami csak tovább növeli jelentőségét. Kétségtelen, hogy egy tudományos elképzelést nem lehet pusztán hatástörténete szempontjából megítélni – például az intelligens tervezésről szóló metanarratíva több helyen felbukkant, sőt, bizonyos körökben hivatkozási alappá vált az utóbbi időben (persze kétséges, hogy lehet-e ezeket a csoportokat és munkákat „tudományos” jelzővel illetni) –, de ha egy komolynak tekinthető kutatás használja fel az adott teóriát, az mindenképp nagy lépés hitelességének elismerése felé.

Az *Iskola és színház* című fontos könyv Achilles-sarkának tekinthetjük tehát azt, hogy az elméleti háttérrel képező hipotézist nem „védi meg” a támadásokkal szemben, s átsiklik e probléma felett. Felesleges túlzás lenne azonban azt állítani, hogy mindezek miatt a munka értéke kétségbe vonható lenne. A drámák elemzése során megállapítottak hitelesnek tekinthetőek függetlenül a nyelvészeti vitáktól. A szerző magatartása tehát némileg elmarasztalható, kutatásainak eredménye azonban semmiképp; Nagy Imre könyve a tudományág jelentős munkájának, egy kevésbé megszólíthatónak tekintett korpusz érdekes és aktualizáló interpretációjának tekinthető.